

Intelektualaus gyvenimo filosofija ir sociologija: Lietuvos kontekstas

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politikos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: Tomas.Kacerasukas@vgtu.lt

Straipsnyje nagrinėjamas intelektualus gyvenimas iš filosofinės ir sociologinės perspektyvos pasitelkiant Lietuvos atvejį. Nagrinėjama universitetinė akademinė veiklos aplinka, plagiatas ir šlamštas kaip intelektualaus gyvenimo veiksniai, eksperto policinė institucija. Teigiama, kad akademininkai savo veiklą plėtoja tam tikro mito (naratyvo) ribose. Iškeliama tezė: universiteto ir visuomenės atžvilgiu paveikios idėjos atsiranda ne mitų vakuume, bet skirtingų mitų aplinkoje, ir sleidžiamos ne superherojaus, esančio anapus mitų, bet tam tikro mito agento; mitas plėtojamas tiesiu vingiu, kuris reiškia, kad mitas pasuka tuo naratyvo taku, kuris jo narių laikomas teisingu; šlamšto ir plagiato reikmė akademininkų visuomenėje pagrįsta tiek sociologiškai, tiek filosofškai: šių fenomenų reikia tiek konkuruojančiam mito brolijai, tiek kontroliuojančioms institucijoms, tiek atitinkamo (realizmo) filosofinio mito plėtotojams; šlamštas, būdamas anapus akademinio mito, bet versdamas jį plėtoti tam tikra linkme, yra svarbus jo raidos veiksnys; laikantis vieno mokslinio mito teorijos, šio metanaratyvo plagiatas yra vienintelis įmanomas tikrovės pažinimo būdas.

Raktažodžiai: mokslo mitas, filosofijos sociologija, sociologijos filosofija, šlamštas, plagiatas, eksperto institucija, mokslo politika

ĮVADAS: FILOSOFIJOS SOCIOLOGIJA IR SOCIOLOGIJOS FILOSOFIJA

Prieš samprotaujant apie intelektualaus gyvenimo filosofiją ir sociologiją, būtina preliminariai apmesti, kas yra filosofijos sociologija, o kas – sociologijos filosofija. Viena, šios gairės kreips samprotavimą apibrėžta linkme, t. y. neleis jam prarasti mąstymo ribų. Kita, gairės įgaus turinį apibrėžtame samprotavimo regione, t. y. nagrinėjant Lietuvos kontekstą filosofijos ir sociologijos požiūriu. Šis požiūris nurodo tiek samprotavimo kelią, tiek apylinkes abipus jo. Kitaip tariant, kalbėdamas apie intelektualų gyvenimą apsiribosiu nedideliu jo regionu (labiau filosofine nei sociologine veikla) ir pasitelksiu pasirinktus (veikiausiai filosofijos nei sociologijos) tyrimo išteklius.

Jau formuluojant temą iškyla tam tikra įtampa tarp skirtingų prieigų, kurios reprezentuoja skirtingas, nors ir susiklojančias, disciplinas. Ši įtampa dar labiau padidėja bandant jas suporuoti vienu ar kitu iš galimų būdų. Pavadinimų „filosofijos sociologija“ ir „sociologijos filosofija“ veidrodinės inversijos pavidalų tariamas panašumas slepia savyje principinį prieigų prieštarumą ar net nesutaikomumą. Filosofijos sociologija, anot S. Fullerio (2009), atmitina¹ filosofinę „gelmę“, kreipdama dėmesį tiek į filosofinės minties socialinę bazę (pirmiausia

¹ S. Fulleris kalba apie demistifikavimą. „Atmitinimo“ terminas ne tik nurodo tam tikrą hermeneutinę-fenomenologinę (R. Bultmanno (1985)) tradiciją, bet ir leidžia tam tikrą visuomenę traktuoti kaip mito bendriją, t. y. susaistytą tam tikro pasakojimo. Jo teisingumas ar klaidingumas (taip pat socialinė kategorija) nustatomas pagal mito narių pirmenybes ir atitiktį pagrindinei mito linijai. Taip atsiveria kita – semiotinė (R. Bartheso) – šio tarpdalykinio tyrimo perspektyva.

intelektualus, kuriuos S. Fulleris priešina akademininkams), tiek į jos poveikį (kuris ne atsitiktinis, bet socialiai angažuotas) visuomenės raidai. Tuo tarpu sociologijos filosofija atmitina sociologijos prieigas, kreipdama dėmesį tiek į visuomenės mokslo prielaidas (kurios taip pat suponuotos socialiai, t. y. sąlygotos tam tikros mokslo bendrijos interesų), tiek į pačios istorinės visuomenės (kurios dalis yra atitinkama mokslo bendrija) pirmenybes, tendencijas bei ypatumus.

Taigi abi – filosofijos sociologija ir sociologijos filosofija – orientuojasi į viena kitos pakraščius, kuriuos tarsi grasina „paplauti“. Todėl tariamas jų veidrodinis panašumas slepia prieštarumą atmitinant vienai kitą. Tačiau atmitinimas nereiškia „nuvainikavimo“, nors ir „demaskavimo“ tendencija gali vaidinti teigiamą vaidmenį plėtojantis socialiniams ir humanitariniams mokslams². Atmitinimas šiuo atveju reiškia tam tikro mito, t. y. naratyvo, siejančio visuomenės apskritai ar bendrijos skyrium narius, parodymą. Pasakojimo mitiškumas nereiškia jo netikrumo. Priešingai, visuomenės mokslams tikra viskas, kas suponuoja socialinius ryšius ir visuomeninę aplinką. Senas filosofinis ginčas dėl tikrovės esmės ir tiesos kaip minties atitikties tikrovei čia ne tiek praranda savo pamatą, kurį paplauna pasikeitę visuomenės prioritetai, kiek pasislenka į pakraščius, kur bet kokios esmės ir tiesos išskysta susiklojant įvairiems (ir mokslo) mitams.

Mokslo mitų susiklojimas suponuoja tarpdalykiškumą, kurį žymi minėtos filosofijos bei sociologijos sąsajos, tegu prieštaringos ir inversyvios. Pats tarpdalykiškumas – prieštaringas: viena, mokslų plėtotė neišvengiamai stumia į siaurą tam tikros mokslo šakos išmanymo ir mokslininkų komunikavimo kanalą, kita, kanalui kertantis su kitais žinijos kanalais, šiame klaidžiam kelyje reikalingas platus mokslinės žinijos išmanymas. Maža to, ko nors išmanymas teįmanomas matant plačią reiškinio kilmės, raidos ir kismo perspektyvą. Mūsų nagrinėjamu atveju filosofijos sociologiją teįmanoma išmanyti sociologijos filosofijos kontekste ir atvirksčiai. Tarpdalykinis tyrimas – ribų diskursas bandant nužymėti vieno mito ribas kito atžvilgiu sąveikaujant mokslininkams, kurie sudaro tam tikro mokslo mito bendrijas.

Tarpdalykinio tyrimo kita pusė – regionalistika. Mūsų atveju kalbame apie du regionus: susiklojančius filosofijos sociologijos bei sociologijos filosofijos pakraščius bei Lietuvos intelektualaus gyvenimo kontekstą. Abu šie regionai taip pat savotiškai susikloja: viena, filosofijos sociologijos bei sociologijos filosofijos sankirta iliustruotina Lietuvos (socialinių ir humanitarinių) mokslų aplinka, kita, ši (ne vien filosofijos ar sociologijos mokslų) aplinka tyrinėtina iš minėtos inversijos pozicijos. Kaip siekiau parodyti kitur (Kačerauskas 2011), regionalistika nereiškia, kad filosofinės ir sociologinės problemos čia – antrarūšės ar menkavertės. Tai reiškia prieigą ne „iš gelmės“, bet „iš pakraščio“, gelmę paliekant esmėžiūros specialistams. Kitaip tariant, regionalistika – tam tikra atmitinimo strategija, parodanti esmės ir gelmės mito kelius.

Šiame tarpdalykiniame regionalistikos tyrime pasitelksiu tiek fenomenologijos, tiek semiotikos, tiek ribų diskurso išteklius. Pirmiausia panagrinėsiu universitetą kaip intelektualaus gyvenimo aplinką („Universitetas – intelektualaus gyvenimo aplinka“). Apimdamas mokymo, mokslo ir idėjų viešinimo funkcijas universitetas gali būti laikomas intelektualaus gyvenimo visetu. Vėliau filosofiniu ir sociologiniu aspektu aptarsiu tokius intelektualaus gyvenimo pakraščius kaip šlamštas ir plagiatas („Šlamštas ir plagiatas filosofiniu ir sociologiniu požiūriu“). Be to, atkreipsiu dėmesį į policinę eksperto instituciją, kurios funkcija – apriboti ir disciplinuoti kūrybines intelektualų (akademininkų) galias.

² Prisiminkime marksizmo tradicijos poveikį įvairioms filosofijos ir sociologijos šakoms, įskaitant semiotiką.

UNIVERSITETAS – INTELEKTUALAUS GYVENIMO APLINKA

Kaip pažymi universitetų tyrėjas H. Denifle'is (1954), termino „universitetas“ etimologija sietina ne tiek su mokslų visuma, kiek su mokslu visiems, t. y. su galimybe mokyti visus visuomenės narius nepaisant (iki tam tikros ribos) jų luominių ir turtinių skirčių. Mokslo ir mokymo vienis iki šiol sudaro didžiausią termino „universitetas“ semantinį krūvį. Vakarų Europoje pirmieji universitetai (Bolonijos ir Paryžiaus) radosi sutapus, atrodo, prieštarin-giems siekiams: akademininkų (magistrų) juridinės autonomijos sau ir savo mokytiniams, valdžios institucijų (Šventosios Romos imperijos ar karaliaus organų) – intelektualios vi-suomenės kontrolės ir pajungimo. *Universitas* įkūnijo interesų visumą ir kita prasme: aka-demininkams reikėjo intelektualios aplinkos idėjų mainams, kuriuos lydėjo naujų metodų, t. y. mitų minėta prasme, radimasis. Taip kūrėsi dialektinės teologijos (Paryžiuje) ir kanonų teisės (Bolonijoje) metodai, kurių atitinkami mitai buvo ir sutelkianti, ir komunikacinė, ir veiklą įteisinanti priemonė.

Lietuvoje ši akademininkų bendrija kūrėsi susiklojus kontreformacijos ir separatizmo mitams, kurių pirmasis išreiškė globalias, antrasis – regionines tendencijas. Vis dėlto Vilniaus universiteto įkūrėjams ne visiškai pavyko įveikti Krokuvos universiteto monopolį bendroje Lietuvos-Lenkijos valstybėje: iš pradžių jame tebuvo du – žemesnysis (filosofijos) ir aukštes-nysis (teologijos) – fakultetai. Jų pavadinimai išreiškė ne tiek rangą vienas kito atžvilgiu, kiek studijų eigą ir, svarbiausia, tyrinėjamų ir mokomų dalykų platumą bei bendrumą: pradėjęs nuo plačių filosofijos žinijos upės žiočių „žakas“ turėjo sunkiai irtis prieš srovę iki siaurų teo-logijos ištakų. Šis filosofijos žinijos bendrumas – dar viena nuoroda į *universitas* visetą. Tokia Vilniaus universiteto struktūra, papildžiusi naujais aukštesniaisiais fakultetais, išsilaikė iki pat XVIII a. pabaigos, kai Edukacinė komisija drastiškai ją pertvarkė, panaikindama žemes-nįjį – filosofijos – fakultetą. Šį aktą galima interpretuoti dvejopai: 1) politikai ir ministerijos³ valdininkai grubiai pažeidžia universiteto autonomijos teisę, t. y. privilegiją, nuo kurios prasidėjo universiteto istorija tiek Europoje, tiek Lietuvoje; 2) universitetas nėra izoliuota tam tikros visuomenės bendrija, kuri priversta keistis kintant visuomenės mitams.

Jei tam tikroje visuomenėje mitą, neva filosofija esanti mokslų motina, keičia mitas, neva filosofija esanti spekuliatyvus ir nenaudingas pseudomokslas, tai turi atsiliepti ne tik akade-mininkų bendrijos pirmenybėms, ne tik universiteto intelektualiai aplinkai, bet ir universi-teto struktūrai. Ir atvirksčiai, universiteto struktūra – simptomas to, kokie regionai priskirti vienam ar kitam mokslui tam tikroje visuomenėje (ne tik akademininkų bendruomenėje). Filosofijos pavyzdys ypač iliustratyvus: Apšvietos mitas beribės bendrosios žinijos žemval-dę paliko bežemę. Drauge tai iliustruoja universiteto intelektualų regioną: joks universitetas, nepaisant jame kultivuojamų specifinių (specializuotų) mokslinių mitų, nėra ir negali būti at-skirtas nuo visuomenę veikiančių naratyvų. Kita vertus, universiteto intelektualioje aplinkoje dažnai kyia visuomenės raidą veikiantys mitai.

Dažnai struktūrinės universiteto pertvarkos siejamos ne tik su tam tikrų mokslų pro-veržiu, bet ir visos visuomenės atsinaujinimu⁴ jai orientuojantis į žinias. Tačiau: 1) bet kokia visuomenė bet kuriais laikais orientuota į tam tikras žinias, t. y. mitus, kurių vartotojai ir apibrėžtini kaip tos visuomenės nariai, o 2) universitetas struktūriškai pertvarkomas atėjus

³ Lietuvos-Lenkijos Edukacinė komisija dažnai vadinama pirmąja Europos švietimo ministerija.

⁴ Bene dažniausiai minimas pavyzdys – Berlyno universitetas, įsteigtas W. von Humboldto, kuris vadova-vosi nauju požiūriu, t. y. naujais mitais, pasak kurių mokslai turi būti atskirti (specializuoti) vienas nuo kito. Atskyrus mokslus, pakibo ant plauko universiteto kaip mokslų visumos idėja. Po viso to universi-tetas geriausiai atveju – mokslų suma.

impulsui iš plačiosios visuomenės, kurios žinijos grandis yra universitete plėtojamos žinios. Galima kalbėti apie mokslo mitų ir šnekalų⁵ (plačiosios visuomenės mitų) komunikacijos kanalus, patvirtinamus pačių akademinkų, kurie nuolat deklaruoja atsiribojantys nuo šnekalų: atsiribojimas – jau abipusio ryšio steigtis.

Edukacinės komisijos valios aktas žymi ne tik filosofijos atmitinimą, kurį lydėjo universiteto struktūriniai pokyčiai, bet ir poslinkį link specializuotos žinijos, drauge – horizontalių globalių (jėzuitų) ryšių sutraukymą bei vertikalaus pavaldumo regiono valdžiai įtvirtinimą. Žinijos specializavimas – filosofijos kaip visaapimančio mokslo atmitinimo kita pusė. Žinių pasitraukimą į regionus ir universiteto horizontalių tarpfakultetinių ryšių silpnėjimą kompensavo vertikalių galios saitų stiprėjimas universitetą pajungiant politinėms ir biurokratinėms valstybės struktūroms. Specializuotos, t. y. atskirtos nuo gretimų mokslų žinių, žinijos mitas stebėtinai susisiečia su politiniu naratyvu. Antai XX a. pradžioje bandyta atkurti net trijų tipų Vilniaus universitetą varžantis skirtingiems politiniams mitams: lietuvių tautiška- jam, lenkų tautiška- jam ir marksistiniam tarptautiška- jam. Ši politinė, atitinkamai akademinė, įvairovė tapo įmanoma po to, kai buvo suardytas filosofijos kaip bendrosios žinijos, bylojančios lotynų kalba, mitas. Visi trys Vilniaus universiteto modeliai buvo išbandyti XX a. regione pasiskirsčius vienai ar kitai politinei galiai ir ją reprezentuojančiam politiniam mitui.

Atrodo, demokratinė valstybės apskritai ir universiteto skyrium sandara turi užkirsti ke- lią galios mito cirkuliacijai, tačiau yra kaip tik atvirkščiai. Demokratinė aplinka – valstybės ar universiteto – suponuoja nevaržomą šnekalų komunikaciją, kuri įgauna komercinį supre- kinimo ar politinį įgalinimo aspektą. Tam, kad galios mitas nebūtų atmitintas, pasitelkiama eksperto institucija, kuri yra tiek specializacijos, tiek demokratizacijos kūdikis. Ekspertas specialistas, tarsi prisiimdamas atsakomybę už politikų sprendimus, šiuos galios mito agen- tus palieka „švarius“. Nors bet kokia atsakomybė demokratinėje visuomenėje – kolektyvinė, t. y. niekieno, dėl viso pikto ekspertui specialistui ją pavesta nuskandinti atitinkamo mokslo akivare – specializacija tam sudaro puikias sąlygas. Todėl ekspertizė – išimtinai demokratinė procedūra, leidžianti be trikdžių cirkuliuoti galios mitui.

Universitetas – ne tik ekspertų specialistų kalvė, bet ir jų reikšimosi vieta. Kiekvienas universitetas, turėdamas daugiau ar mažiau apibrėžtus siekinius, yra tam tikro mito brolija⁶, turinti savo simboliką (logo), klientūrą (studentus), idėjų forumus (mokslo konferencijas ir žurnalus) ir hierarchijos laiptelius (nuo asistento iki profesoriaus). Ekspertas, neišven- giamai atstovaudamas savo universiteto mitui, yra mitų aršios konkurencijos ar net kovos grandis. Mokslo ir mokymo valdininkija sumaniai išnaudoja šią „demokratinę“ padėtį to- liau skaldydama ir valdydama. Kyla klausimas, kaip tam tikro universiteto mitas sugyvena su tarpuniversitetiniais specializuotų mokslų mitais. Vis dėlto nepaisant mitų atskirtumo, dažnai gilinamo politikos agentų, susiklojantys mitai susipina į unikalias siužetines linijas. Galima tvirtinti, kad specializacijos veiksnys – mitų sąlytis, kurio metu randasi unikalūs naratyvai, kaip antai kultūrinė regionalistika ar kūrybinės industrijos. Šių mitų regiona- lumas, jiems apeliuojant į tam tikro universiteto simboliką, studentiją ir finansinę paramą mokslinei veiklai (žurnalams), ir sudaro tą išskirtinumą, dėl kurio mitas gali peržengti ne tik savo universiteto, bet ir savo šalies lokalias ribas. Taigi dėl mito imlumo (ne vien dėl

⁵ *Das Gerede*, anot Heideggerio (2006). Kaip ir sąvokos „mitas“, sąvokų „šnekalai“, „šlamštas“, „plagiatas“ čia nevarioju paniekinama ir pažeminama prasme. Priešingai, visur siekiu pabrėžti, kad tai – mūsų inte- lektualaus gyvenimo fenomenai, veikiantys mokslinio naratyvo raidą.

⁶ Kai kurie tyrėjai (Scheff 1995) universitetų bendrijas vadina gaujomis, kurios savo priešišku kitoms gaujoms iš esmės nesiskiria nuo gatvės junginių.

atvirumo ir nukreiptumo, pasak fenomenologų) jo regionalumas praverčia mito sklaidai, t. y. regioninių ribų peržengimui.

Vadinasi, mokslo veiklos (žurnalų leidyba, projektai, konferencijos) universitete motyvuotos ne tik konkuruojančių mitų agentų tarpusavio kovos, bet ir mito unikalios siužetinio tako, susiklojant skirtingiems naratyvams, plėtros ir sklaidos. Naratyvo siužetinis takas yra unikalios būtent dėl jo vingių galimybių įvairovės, susiliečiant skirtingiems pasakotojams, kurių plėtotojai – dvigubi, trigubi ar net keturgubi agentai, priklausantys skirtingo rango mito brolijoms: universiteto, specializuoto mokslo, tautinės visuomenės, tarptautinės draugijos. Dėl šio pakopiškumo, kuriuo sankcionuotas priklausymas iš karto kelioms mito brolijoms, bet ne dėl drastiško palyginimo universiteto ir kitos analogiškos bendrijos nevadintinos gaujomis (Scheff 1995): jokia gauja netoleruoja priklausymo dviem ar daugiau gaujų. Vis dėlto to paties rango mito brolijos atžvilgiu kiekviena brolija nepaprastai pavydi. Štai kodėl beveik nėra šalių, kuriose būtų toleruojama dviguba pilietybė, o priklausymas dviem universitetams (ar bent jau to priklausymo viešas demonstravimas) traktuojamas kaip nepastovumas, jei ne išdavystė.

Iš esmės bet kokia veikla universitete sankcionuota kaip palaikanti jo mitą. Tačiau ši sankcija gali būti sutrikdyta dėl kitų mitų gravitacijos: universiteto aplinka veikiama ne tik minėto politinio galios mito, bet ir daugelio kitų mitų, kurių brolijų nariais yra universiteto mito agentai. Kitaip tariant, universiteto mitas išsprogdinamas iš vidaus, tačiau būtent to ir reikia sėkmingai mito plėtotei. Priešingai, universiteto, kaip gyvo, kūrybingai besiplėtojančio organizmo, prestižui kenkia linijinis mitas be siužetinių vingių, skrodžiančių skirtingus mitus. Tiesą sakant, linijinis universiteto mitas, susiklojant ir susikertant įvairių pakopų naratyvams, ir neįmanomas, nebent akademininkų galvose kaip tam tikra mokslo ar mokymo schema, padedanti paaiškinti tikrovę. Tačiau svarbiausi tikrovės herojai yra jie patys, t. y. tie akademininkai, kurie, būdami kelių mitų agentais, keičia nusistovėjusį universiteto mitą, o šis savo ruožtu keičia visuomenės mitus.

Neatsitiktinai S. Fulleris iškelia intelektualus, kurie, „griaudami senus tikėjimus“, o ne „gamindami naujas žinias“, skiriasi nuo akademininkų (Fuller 2009: 87). Mūsų nagrinėjama kontekste tai reikštų, kad jie griauna senus universiteto ir visuomenės mitus generuodami naujas idėjas⁷. Išgrieždamas vieną kitą pavyzdį iš istorijos glūdumos S. Fulleris teigia, kad už universiteto ir visuomenės pokyčius atsakingi šie nekonvencionalūs, t. y. nesusaistyti su mitais, superherojai. Tačiau šis romantinis mitas nepaaiškina, nei iš kur šie superherojai įgyja savo genialias idėjas, nei kaip jas perduoda moksliniam naratyvui, jei yra anapus universiteto intelektualios aplinkos. Iškilūs individai vaidina svarbų vaidmenį keičiant nusistovėjusius mitus, tačiau jų idėjos iškilios būtent vyraujančių mitų atžvilgiu. Maža to, jos tampa iškilios tik pripažinus tai šių idėjų paveikto mito agentams. Mano tezė: *paveikios universiteto ir visuomenės atžvilgiu idėjos atsiranda ne mitų vakuume ir skleidžiamos ne superherojais, esančio anapus mitų, priešingai – susiklojus skirtingiems mitams, o jų skleidėjui radus tinkamą tarpmitinio naratyvo taką*. Tinkamas takas – tas, kurį pripažįsta tiesiu tam tikro mito brolija. Klausimo, ar mito herojumi tampama atsitiktinai, atsakymas būtų: ir taip, ir ne. Viena, mito brolija teikia pirmenybę vienam ar kitam naratyvui veikiant įvairiausioms – ir atsitiktinėms – tendencijoms. Kita, siūlomi (nebūtinai originalūs) naratyvo vingiai nėra atsitiktiniai, jei mito brolija jais seka: mažų mažiausiai jie atitiko tam tikrus mito agentų lūkesčius. Taigi *mito tiesus vingis reiškia, kad mitas pasuka tuo naratyvo taku, kuris jo brolijos narių laikomas teisingu*. Tiesa teiškyla tam tikro mito aplinkoje, bet būtent čia ji labiausiai vingiuota mito broliams renkantis minties judėjimo – drauge individo ir bendrijos kūrybos – vingius.

⁷ “Intellectuals are mainly in the business of promoting ideas” (Fuller 2009: 89).

ŠLAMŠTAS IR PLAGIATAS FILOSOFINIŲ IR SOCIOLOGINIŲ POŽIŪRIU

Po viso to, kas pasakyta, panagrinėkime šlamštą ir plagiatą, kurių baubas – vienas iš veiksnių, formuojančių Lietuvos mokslo politiką. Pradėsiu nuo šiuos fenomenus⁸ apibrėžiančių apmąstymų, kuriuos vėliau tikslinsiu atsižvelgdamas į plėtotą mito diskursą. Pasak S. Fullerio, plagiatas (*plagiarism*) ir šlamštas (*bullshit*) – veidrodiniai reiškiniai: jei plagiatas yra „pripažinto dalyko (*established*) pristatymas kaip naujybė“, tai šlamštas – „naujybės pristatymas kaip pripažinto dalyko“ (Fuller 2009: 145). Kaip minėta, tai tėra apmatai, nes taip apibrėžiant problemos tik iškeliamos, bet neišsprendžiamos. Pirma, neaišku, kas ir po kokių procedūrų dalykui suteikia pripažintojo statusą: akademinkai cituodami, anoniminiai ekspertai ekspertuodami ar valdininkai nusprenddami? Antra, lygiai taip pat neaišku, kas ir kieno atžvilgiu yra naujybė bei kas ją tokia turi pripažinti. S. Fulleris, skirtingai nei A. Gedutis⁹ (2012), į šiuos fenomenus žvelgia problemiška – tiek iš sociologinės, tiek iš filosofinės perspektyvos.

Taigi atsigrėžkime į šią problemą. Viena, šnekalus¹⁰ apie šlamštą ir plagiatą kursto akademinių gaujų, arba mūsų atveju mito brolių, tarpusavio kova: parodžius, kad konkuruojančios brolijos mitas maitinamas „neautentiškais“ šaltiniais, netiesiogiai iškeliamas savasis mitas. Antra, šlamšto ir plagiato fantomas sankcionuoja galios mitą bei jo policines funkcijas: jei yra tokios blogybės kaip šlamštas ir plagiatas, būtina priežiūros institucija, kuri ne tiek medžiotų vaiduoklius šlamštininkus ir plagiatorius, kiek užtikrintų kiekvieno mito agento priežiūrą. Trečia, šlamšto ieškotojai – tiek algininkai (ekspertai), tiek savanoriai (publicistai) – remiasi realizmo mitu kaip filosofijos pagrindu: „realybė stabili ir tvarkinga, išskyrus šlamšto atvejus“ (Fuller 2009: 151), kurie esą turi būti suskaičiuoti, suregistruoti ir nuo kurių esą turi būti išgydyta visuomenė. Kitaip tariant, *šlamšto ir plagiato reikmė akademinkų visuomenėje pagrįsta tiek sociologiškai, tiek filosofiškai: šių fenomenų reikia tiek konkuruojančiam mito brolijai, tiek kontroliuojančioms institucijoms, tiek atitinkamo (realizmo) filosofinio mito plėtojams.*

Tai, kad šlamštininkai ir plagiatoriai beveik niekada viešai neįvardijami¹¹, verčia suabejoti šlamšto ir plagiato tikrumu. Tačiau čia netvirtinsiu, kad tai – netikri fenomenai. Priešingai, jie yra tikri, bet ne todėl, kad juos galima sumedžioti pasamdžius algininkus ekspertus ar angažavus savanorius publicistus¹². Tai yra neįmanoma, nes dėl mitinės mokslo diskurso sandaros jie paplitę visur¹³, o bet kokia jų medžioklė yra akademinės veiklos simuliacija (t. y. šlamštiška). Jie yra tikri, kai tam tikru būdu – bėgštaudami dėl šio intelektualaus gyvenimo vėžio ar patirdami dėl jų grėsmės įvestą kietąją mokslo administravimo politiką – paveikia akademinkų plėtojamus mitus.

⁸ Tiek, kiek jie veikia akademinkų sambūvį, jie yra *tikri* fenomenai, veikiantys akademinkų mitus. Apie jų tikrumą dar kalbėsiu.

⁹ Teiginys „galimas dalykas, kad šia [Fullerio] prasme FS ir kiti Lietuvos akademiniai žurnalai spausdina plagiatą bei šlamštą“ (Gedutis 2012: 15) nėra problemiškas nei filosofiniu, nei sociologiniu požiūriu ne tik dėl probabilistinio pavidalo (gali būti, bet gali ir nebūti). Problema – *kodėl* vienu akademinkų akyse kitų mokslinė kūryba iškyla kaip šlamštas ir plagiatas, o ne „kaip paaiškinti plagiato ir šlamšto publikavimą“ (ten pat).

¹⁰ Tai yra šnekalai ne tik todėl, kad jie neprobleminiai, bet ir dėl anonimiškumo: šlamštininkai ir plagiatoriai paprastai viešai neįvardijami, tačiau dėl to jie ne mažiau paveikūs akademinių mitų atžvilgiu.

¹¹ Tai, kad kartą per penkerius metus Lietuvoje pagaunamas plagiatorius, tik patvirtina taisyklę. Apie šlamštininko viešą įvardijimą neteko girdėti.

¹² Šlamštininkų ir plagiatorių medžiotojai – to paties rango specialistai, kaip ir vaiduoklių gaudytojai ar raganų atpažinėjai. Nors kiekvieno jų veiklai būdinga tam tikra specifika, vienu persikvalifikavimas kitais, su vis nauja ekonomine krize atsiritus nedarbo bangai, neturėtų sudaryti sunkumų.

¹³ Išplitimas reikalingas, kad plačiau būtų užsimota medžioklei, t. y. kad policinės institucijos nebūtų ribojamos.

Šlamštas ir plagiatas išplaukia iš mitinės mokslo diskurso sandaros. Bet koks diskursas anapus tam tikro akademinio mito ribų yra šlamštas vien todėl, kad nepakanka priemonių ir konteksto jį suprasti kaip dalyką, pelnysiantį pripažinimą, t. y. ne kaip šlamštą. Štai kodėl daugeliu atvejų anoniminis ekspertas algininkas, atstovaujantis vieno universiteto mitui, savo kolegos iš kitos mito brolijos darbus vertina kaip šlamštą. Kaip minėta, mokslo politikai tuo sėkmingai naudojami, skaldydami ir valdydami tarpusavyje kovojančių akademininkų mases. Grįžkime prie S. Fullerio akademininkų ir intelektualų priešpriešos. Nors atrodo, kad akademininkai, besivaikantys balų ir rodiklių, turėtų būti didžiausi šlamštininkai¹⁴, kaip tik yra atvirkščiai – išsišokėliai vienišiai intelektualai anapus universiteto mito ir neturintys mito brolijos (gaujos) apsaugos dažniausiai įvardijami kaip nekompetentingi šlamštininkai. Šie S. Fullerio garbstomi intelektualai – šiuo metu beveik išnykusi padermė – veikia visuomenę ir jos mitus būtent kaip šlamšto skandalo herojai. Prisiminkime filosofijos istoriją: didžiausias šlamštininkas XIX a. vidurio Danijoje buvo S. Kierkegaardas, o to paties amžiaus pabaigos Vokietijoje – F. Nietzsche, būtent todėl, kad jie buvo anapus tam tikro akademinio mito¹⁵. Tačiau ilgainiui abu šie „šlamštininkai“ tapo akademinio mito vingių veiksniais: dabar jie – vieni iš tų autorių, į kuriuos akademininkai daugiausia apeliuoja (cituoja). Taigi *šlamštas, būdamas anapus akademinio mito, bet versdamas jį plėtoti tam tikra linkme, yra svarbus jo raidos veiksnys*.

Tuo tarpu plagiatas, veidrodinis šlamšto reiškinys, yra toks ištikimas akademiniam mitui, kad jį tesugeba nekūrybingai atkartoti. Plagiatas – tam tikras episteminio realizmo atvejis: jei akademininkų tiriama tikrovė yra viena ir ji pažįstama vieninteliu teisingu būdu, bet koks mokslinis pažinimas yra šio „teisingo“ mito plagijavimas. Kitaip tariant, *laikantis vieno mokslinio mito teorijos, šio metanaratyvo plagiatas yra vienintelis įmanomas tikrovės pažinimo būdas*. Plagiatas smerkiamas ne už tai, ką ir kaip plagiatorius pasakoja: juk plagiatas – paklusnumo ir ištikimybės didžiajam mokslo mitui demonstravimas (nuo teisingo kelio nė per žingsnį). Tais retais atvejais, kai plagiatorius viešai įvardijamas, piktinamasi ne dėl plagijavimo turinio, bet dėl to, kas plagijuoja: mitą retransliuoti turi teisę tik „teisingi“ individai. Neatsitiktinai Lietuvoje dėl plagiato nukenčia doktorantai arba provincijos universitetų akademininkai, t. y. nepakankamai „teisingi“ mokslo mito agentai.

Plagiatas sietinas ir su šnekalų kultūra, t. y. visuomenės mitais, kurie vis labiau skandina mokslo mitą, nepaisant titaniškų akademininkų pastangų kuo aukščiau iškelti savojo naratyvo sienas, kurių vaidmenį paprastai atlieka specifinis mokslo žargonas. Šios mitų komunikacijos metu visuomenės mitas mainais už adaptuotus mokslinio naratyvo fragmentus teikia „miksavimo“, „didžėjavimo“ ir „vikipedijavimo“ įgūdžius. Maišant įvairių mokslo mitų kokteilį publikos smagumo dėlei apeliuojama į vienintelį internetinį šaltinį. Tokiomis aplinkybėmis plagiatas – vienintelė įmanoma komunikacijos priemonė. Tai, žinoma, nesąmoningas plagiatas, kaip nesąmoningas yra pats mąstymas siekiant pramogos transo. Tokio nesąmoningo plagijavimo atvejis – saviplagiatas, kai mito agentas įvairiomis mokslinės veiklos progomis iš savo laikmenų ištraukia vis tuos pačius retransliuojamo mito fragmentus. Tai tam tikras jaunystės eliksyras: mito agentams ir mito aplinkai senstant, jo fragmentai išlieka tokie patys.

Bene garsiausias plagiatorius mokslo istorijoje – Kopernikas, „prisiminęs“ antikinę peripatetinio Alistarcho Samiečio heliocentrinę sistemą. Koperniko atvejis įdomus tuo, kad jis

¹⁴ Šią mintį plėtoja ir A. Gedutis (2012).

¹⁵ Tą patį galima pasakyti kalbant apie meno mitą: didžiausias šlamštininkas XX a. pradžios Europoje juk buvo Van Goghas, kuriam nepavyko parduoti savo „teplionių“, išskyrus vieną jų savo broliui.

įkūnija tiek plagiatą, tiek šlamštą: tuo metu (XV–XVI a.) vyraujančio geocentrinio mokslo mito atžvilgiu heliocentrisis mitas buvo šlamštas, prieštaraujantis ne tik akivaizdumo principui, bet ir mokslinio stebėjimo duomenims (pavyzdžiui, planetų atgaliniam judėjimui). Tikėtina, kad nepavojingo šlamštininko reputacija Koperniką išgelbėjo nuo tuometinės mokslo policijos – inkvizicijos – susidorojimo. Nors vyraujančio mokslo mito atžvilgiu Koperniko naratyvas buvo šlamštas, neuniversitetinio mito, siekiančio antikos mąstymą, atžvilgiu tai – sąžiningas plagiatas, retransliuojantis senovės filosofų naratyvą. Plagiatas – ypač sąžininga veikla, kuria siekiama autentiškai (netgi be kabučių) perduoti tam tikro mito fragmentus ignoruojant nelemtą aplinkos senėjimą ir mito agentų nuovargį, dėl kurio kiekvieną iš amžių glūdumos ištrauktą fragmentą būtina atitinkamai adaptuoti „miksuojanč“, „didžėjaujanč“ ir „vikipedinant“.

VIETOJ PABAIGOS: EKSPERTO INSTITUCIJA

Kaip minėta, eksperto institucija intelektualiam gyvenime atlieka svarbų vaidmenį. Ekspertas-specialistas-algininkas daugiausia dėmesio kreipia į darbų kokybę, t. y. ne į akademininko straipsnių ar knygų pripažinimą cituojant juos, ne į jų tarptautinę sklaidą verčiant į užsienio kalbas, ne į akademininko pelnytą laipsnį ar vardą – viską, kas vadinama darbų kiekybe, t. y. tai, ką gali suskaičiuoti bet kuris apskaitininkas. Visa tai – kiekybiniai rodikliai, kurių skaičiamas menkintų eksperto reputaciją. Ekspertas privalo nustatyti akademininko idėjų atitiktį vyraujančiam tos srities ir krypties mokslo mitui. Tai – policinė institucija, serginti atitinkamo mokslo mito grynumą ir leidžianti mokslo politikams tiesiogiai valdyti liulančią kūrybininkų masę, todėl ypač svarbi demokratinėje mokslo plėtros aplinkoje.

Gauta 2012 09 03

Priimta 2012 09 20

Literatūra

1. Bultmann, R. 1985. *Neues Testament und Mithologie*. München: Chr. Kaiser Verlag.
2. Denifle, H. 1956. *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt.
3. Gedutis, A. 2012. „Filosofija. Sociologija XXI a.: žvilgsnis iš Marso“, *Filosofija. Sociologija* 23(1): 3–17.
4. Fuller, S. 2009. *The Sociology of Intellectual Life*. London: Sage.
5. Heidegger, M. 2006. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
6. Kačerauskas, T. 2011. *Individas istorinėje bendrijoje: kultūrinės regionalistikos apmatai*. Vilnius: Technika.
7. Scheff, T. J. 1995. „Academic gangs“, *Crime, Law & Social Change* 23(2): 157–162.

TOMAS KAČERAUSKAS

Philosophy and sociology of intellectual life: Lithuanian context

Summary

The article deals with the intellectual life from the philosophical and sociological perspectives using the case of Lithuania. The author analyzes the environment of the academic activity in the university, plagiarism and bullshit as the factors of the intellectual life, the police institution of the expert. According to the author, the academic people develop their activities in the frame of a certain myth (narration). The author raises the following theses: the ideas influential concerning the university and the society emerge

not in a vacuum of the myths but in the environment of different myths, besides, they are developed by an agent of a certain myth instead of a superhero beyond the myths; a myth is developed in a “straight curve”, i. e. a myth turns into that narrative path, which is considered by its members as right; the need of bullshit and plagiarism is grounded on both sociological and philosophical ways in the academic society: these phenomena are required by the competitive community of the myth, by supervisory institutions, as well as by developers of a certain philosophical myth; bullshit is an important factor of the academic myth while being beyond it and forcing its development; if we recognize only one (true) scientific myth, the plagiarism of this metanarration is only one possible way to cognize reality.

Key words: scientific myth, sociology of philosophy, philosophy of sociology, bullshit, plagiarism, institution of expert, scientific policy